

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

2718

GOTLAND

Lau

Karlsson, Jakob, 1930

T 1

Svar på ULMA:s frågelista 1 Mjölkhushållning

43 bl, 4:o

Exc. för ordreg. 1940

av H.Gustavson

2718

Fie i Lau d. 30. Juni 1930.

Landsmålsarkivet Uppsala

Uppställningar avseende fråglister 1. Mjölk-
hushållning.

1 Olika slag av mjölk.

Angående annan allmän benämning
på mjölk, så är de int några än mjölk,
ända det någon av de gamla sägel
mjölk.

Till märkföida användas mjölk i all-
mänhet av kor, som kallar komjölk, u
för när fålki föida gaitar, mjölki ättar
dairn, som kallar gaitmjölk.

Mjölk användas i allmänhet mik till
djursföida, såsom t. ex. p. till skummjöl-
ki ättar komjölki, u saur mjölk u skyr,
till kallvar u gräisar ef. väini, u till hyrse-
me.

Mjälki har för de mäntä namn i sammansättningar ättar djurslagi, såsom komjolk u Gaitmjölk, märmjolk (= sk- & hästmjolk) u somjolk, män märmjolk u somjolk kaitar för de mäntä däil, sam så sum prinfältsomjölki, kaitar alltut däil u int mjolk; därförä ätt banungar sikar of. manmar, u gräisar u fylti u kattungar me flair djurslag de samä.

Ätt mjolk användäs till andrä ändamäl än till andrä mänskfoida u bräkfoida, jär just int mik vanligt, äindäst hi brätt si of. vank si i säit mjolk, för 'n skall fa väitar höij, när 'n jär solbrändar, bräukäd 'n däil präikär gär för.

Märmjolk (= - däil) bräukan gi ban drika, när di har kittninghögst 'n för hi bot kan me.

Den kallbarst mjölk, förkemmas inka
i vanliä fall källarvā, än när'n int har
någ användning för na hie fälek of bräk

Ramjolk kallās de mjölki, sum ä
far of konar of gaitnar mjöllkar de fypst
5-6 dagar ättar. ättar di har kallvā - gait-
nar kilā - Ramjölki far för de mäktā
kallvar ättar konar, u gaitkillingar ättar
gaitnar, de yvriä tillvaidās matretar av,
sum frägās ättar i nest kappitt'l.

Spinvaron mjölk, jär de sam sum nöi-
mjölki mjölk - of nöis mjölki mjölk, sum
int har blift sval of kalld -

Nöisäili mjölk, kallās mjölk, sum nöis
jär säili, u sum jär söit (= säitmjölk) u int
blift säur of gräd pa of askummi mjölk.

Spinvaron u nöisäili söit mjölk, far för de
mäktā ban drika, att minst'n fik ja de, äi

min bandom u ungdom, u de gar ärmer fö:
de mäntä så helt.

Gräddbagi mjölk, sum fäktä ef. smöivä jär
örbagä, nä för täid'n me separatorar, u kai-
tar da skummjölk, män föv'n separatorar
häm i bräuk, kaitäd gräddbagi mjölk ef. av-
gräddi mjölk, för blasäur mjölk ef. säur
mjölk, mäns mjölki ärmer var kunn, män
när ha bläir gamblarä u bjäk, så kaitar
ha skyr. Stelt ättar sum mjölki förvaras
i kaelt ef. varmt räum, så tular de län-
gar u karrbarä täid föv'n ha bläir säur
u skyr. Jär de mik varmt sätt ha bläir
fört säur u skyr, så kaitar de att ha bläir
brädi; u blai mindar gräd pa mjölkfabi
ef. mjölkbuntar, män de slägänkaibi jär
nä för täid'n bäntä för grädd'n tar sepa-
ratorar ör na, mäns mjölki jär söit.

Landsmålsarkivet Uppsala 2718.
Jakob Karlsson. 1930. LAU
GOTL.

Fgl. 1

Landsm. Upps. 2718
J. Karlsson. 1930. LAU

Kokt mjölk, ef. uppkokt mjölk, bigangnäs int
 mikä, u ansäis sämmar än okokt säit mjölk.
 aivcläst um vintan när de jär mik kaut
 u än jär frusin, så värrmar de upp en, bi
 fa uppkokt varren mjölk. Um suman när
 de jär mik varmt, så bräukar kvinnfolk
 sägä: de jär torsluft, för mjälki bläir så
 fort brädi u säur, u för'a int skall bläi
 så fort säur, så bräukar di kok na mäms
 ha jär säit, da bläira int säur så fort, ef.
 kan förvaras längr säit, u bigangnäs kalld
 timme, sum bläir pa kokt mjölk när
 ha svalnar, häitar skinn, u de häitar: att in
 bläir svämner (- u) um än jetar de
 skinnä. Någ gräddä tror ja intä de bläir
 pa kokt säit mjölk, um a än far sta i fat
 ef. bunkar näglä dagar, sum ann okokt mjölk.
 Gräddä, häitar de fättä, sum flaubor

upp ör mjölki, u bläir sum a hinná ef.
 skinnupp pa mjálki, bjákará ef. tyomar, allt
 áttar sum fáttkallet'n jár i mjálki, när ha
 fa rba än viss táid i mjólkfat ef. mjólkben-
 kar. De frágás um fél — ja vait int nág
 ann árd um fél, än i de sammansátt árdet
 "félbunkä". — Félbunkä tíuvaidás pa de väisä:
 allt när mjölki har gat i hop u blítt bják ef.
 skyr, så gráddás han (= skyr'n) int ar, áut'n
 de nöivás ef. visspäs i hop, u har'n de láit
 fáint. sákar u láit bryddár (= fáinar karnel
 ef. ángfárd) så jár de áutmárfkar mat,
 i sýomarhait um summan när de jár
 varmt, u bigangnäs mikä; män jár gráid'n
 artagän, ef. skyr'n jár argráid'n, u sum u
 bigangnäs i blant, i sýomarhait när de
 jár varmt um sumvar, så háitar de int
 félbunkä, áut'n skyr, u ansäis báttar än

Landsmålsarkivet Uppsala 2718
 Jakob Karlsson. 1930. LAU

GOTL.

Frgl. 1

Landsm. Upps. 2718
 J. Karlsson. 1930. LAU

kunn grädelbazi blasäur mjölk, sum jär
de magranta mjölki, fanten skyr u räknäs
ti magar mjölk, män ja u flairä, tykar bättar
um skyr än blasäur mjölk.

Forkarä söit mjölk gar i hop, sätt ha bläir
tjäk ef. ti skyr, mindar säurar bläir skyrin.

När in jär äut i marvki um sumrar, u än
har mat mänsä hie middag, u blant amnä,
a bläkopan me säit mjölk äi. Da sättan
mjölkspannä i solskäinä, u när de da jär
än 25-30 ti gradar varmt, sum vör nä har
hatt i ar Meisammastäd, da jär de skyr i
spannä, när in skall ha middag, u sum häi
tar solbrändar skyr, sum jär söitar u goar
u smakar bra, äut in bad säkar u pryddär.

Ja vait int någ ann sätt jär at is traktar,
än att mjölki far jälvssärmä, äut in någ ann
tillsätosar ti jär na säur, u när a de bläir,

Landsmålsarkivet Uppsala 2718
Jakob Karlsson. 1930. LAU
GOTL.

Landsm. Upps. 2718
J. Karlsson. 1930. LAU

så kaitar ha säur mjölk of. säurmjölk.

När mjölki jär kait lät säur, så kaitar de:
att ha har bröd si; när de gymmar bläi
bjäk klumpar äi na, så kaitar de: att ha hal-
dar pa bi' bläi skyr.

De finns a äuttryk um säur mjölk u
skyr: de smakar sum sillol u skyr of. u,
sum hi' väk bengu äut i rängn.

Säur mjölk användas sum säkt jär fi'
mänsk föidä, fant'n de jär magar käst, män
me hilesats av bröi of. pakä, så svältan int
i hel bäi de; u i gymmarhait hi' släk kåst'n
me, of. i ställ för vatt'n of. svaldrikä of.
svagdrikä. Täl'in drikan bärt vatt när'n
jär kåstur (- stu) så väid de finnäs till-
gang pa mjölk, äut'n än blandar mjölk u
vatt'n i kop, sum kallas för mjölkvatt'n.
Skummjölk u säur mjölk användas för de

mästä ki kräkfoida, u för de mästä, så
 fördär ef. bigangnarⁿ säit oskumnu mjölk
 ki mat. — Nest rubbräk: "genom killsats
 av jästämne förändrad mjölk" — har ja int
 vädidä ef. kunskap um någ alls, så att de har
 nek int varit bräukligt jär at iss hållä;
 fast'n ja minnäs sum sämk, att'n kund fa
 n skyrbunkä, me saigar tumtagä skyr,
 sum lissum hängäd ättar i skedli, u var
 int så vassur u säurar, sum vanlic skyr;
 u när ja frägd ättar av Mor ef. någün av
 kvinfäcki lains skyrin kund bläi sä saigar,
 sä fik ja de svarä; att de birad där pa: att
 konar juktäl svamp — män, ja undrar um
 de var orsakan att skyrin bläi saigar, så att
 de här nek var någ sum di lägd i mjölki,
 för ja säir jär i listu, att de haider segmjölk
 u långmjölk, pa andrã håll jär i Lwergä.

7

Landsmålsarkivet Uppsala 2718
 Jakob Karlsson. 1930. LAU
 GOTL.

Landsm. Upps. 2718
 J. Karlsson. 1930. LAU

Fgl. 1

V

ginum hätgras u. s. v — ja har frägt kvin-
fällki jär, män de jär ingån sum har vailä
pa de. —

Män hi' hivar mjälki, sätt ha int blai
ef. bläir säur ef. bridi så foob, så bigangnäs
de äis u sval källrar pa sumvar undar
dän varrn täid'n, ef. u så lättar mjälki sta
i äiskallt vatt'n, da kalldar mjälki si söit,
u gräd'n me, sum bläir pa na, u vill'n ha
mjälki u gräd'n säur u grädd'n säurar, så
skall de böv förvaräs i varrnare hufft.

Kämmjälk bläir av gräd'n när'n kämmar
han hi' smör. Jär gräd'n gammäl u säurar,
så bläir kämmjälki häisk u säur u ofjänli
ki' mänskfoida, äut'n bläir sväimmar av,
män jär int gräd'n gammäl u mik säurar,
så jär kämmjälki int hi' föraktä, sum ~~mask~~
mänskfoida, äut'n smakar bra, när'n

tiuvänkar af k^{grädn ti}ämmar smöira häimä, män
de k^{grädn ti}ännmjölki, sum än far ifran majeräia,
j^{grädn ti}än gräissmat af sväinmat. —

11. Maträtter, i vilka mjölk ingick
som en viktig beståndsdel.

• Fötmjölk: Nöimjölki, spinvaron u osäili
sät mjölk, förterdäs säll'n av vuksmä
gamblä päck, varrkän ouppkakt af upp-
kakt, män, för bar u ungdomar smakad de
bra, i symmarhait ouppkaket. På summan
kokäs sällan sät mjölk upp, äub'n ha
säupäs af drikäs me hiltugg av bräi af
u kakä, u i blant me bärsyilt (— lindbärs-
syilt af blåbärsyilt) hilt, u me rabbarbar-
gräit u järdgubbar u me andrä k^{grädn ti}öksvåk-
skar hilt nä fö' käid'n, um sumvar.

När sätmjölk kokäs upp, sä bräukar'n
smytt af skär sunclar bräi af kakä äi

na, u säup na me skaid varrm, män ja
 u flair me mi, tykar int um uppkokt säit
 mjölk, så bra sum ouppkokt. Till gräit
 ar vik slag sum hällst, så sum: kärngräit,
 ryggnjölsgräit (= svartar gräit - svartjunker)
 karragräit u räsgräinsgräit, bigangnäs
 för de mästä säit mjölk ti gräitduppā,
 u äfrän hille siktnjölsgräit bigangnäs säit
 mjölk, fast'n än dail bättar tykar um säur
 mjölk hille gräitduppā, ef. u så blandar i
 kop säurt kaimbruggt öl u säit mjölk.

Kärngräit, karragräit u räsgräinsgräit
 u siktnjölsgräit, kokäs allbet för de mä-
 stä, allbet pa, ef i säit mjölk, äindäst
 ryggnjölsgräit'n kokäs i vatt'n, u bigang-
 näs int så mik nä för häid'n sum för.

Till kalldar gräit bigangnäs nuh undar
 dän kalld arstäid'n varrm uppkokt mjölk.

ti' gräitluppä, män för de mäntä, kalld
mjölk of. uppkoht, äindäst till kalldar
nygmjälsgväit bigangnäs för de mäntä
varrm uppkoht mjölk. Gräit bigangnäs
för de mäntä jär äub pa landä till mid-
däsmältäid'n, så väid'n int har jär(d)-pä-
rär till midlagän, u sum till jär(d)-
pä bigangnäs söist mjölk, väid'i me grät-
dä. Till bakdaig bigangnäs äubut rapp-
koht söist mjölk me tillsaltts av sonöiv u
gräddä u fäint säkar, um paku u kakbul-
lar skall bläi fäin u goä.

Jär at is traktar pa Gällard, så häitar de
int brug of. mjölkbrug, sum de kaläsom i
listu, äub'n de sum mjölki förvaräs äi jär:
mjölksgran - fat u - bunkar. En ret sum
deräkt tillväidäs äi mjölkfat of. mjölkbunkar,
sum jär umbalt förr, häitar filbunkä.

Mjölkrebar sum tillräckligt av löpämne:
 Ust av fläsk särvtar, tillvärdtäs för i gamblä
 lä tänd'n av kvinnfätki väi kaimä — män
 int nä — äut'n nä kaupäs de, u förberä
 u jätäs mik läitäs i häusalldi jär äut pa
 landä, sum mänt beror där pa: att'n an-
 säir de för fö' cläivar mat.

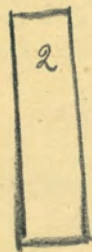
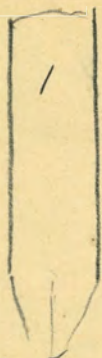
De vanliä ustsärvtar sum tillvärdtäs
 för, of. kaimgärdlar ustvar: vinnstar ust,
 rkyrusst u stäkesst.

Laupämnä (ärdä jär int Gätflänkä) för
 tillvärdningi av vinnstarustin var kalv-
 magar, sum kalivar slaktädläs när di var a
 dyngon of. täu dagar gamblä, u had fat ra-
 mjölk en gang häigt täu (1-2) gangar, så att
 ra mjölki ämme fäms i magän pa kalivar.
 Kalvmagän tos varä pa u vasskäs i vattin,
 of. gärdläs ärdäntligt rainer äutpa, u sin

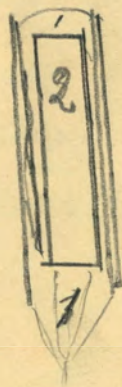
så härsktäs magån, u de sum var innäi än
blai hant u hant, u var själv löpännä,
u sum läggs i mjölkki när de gärd vin-
starust. Magån när han blai härrar me
skik (de sum var innäiän förtas) hos är allt
ätkar biho' när di skud gär vinstarust (u
haitäd vinstar) u läggs i varrm söit
mjölk, sum di kokt äi a stor gröttä, u ust-
ännä i mjölkki gik i kop clär av hie usst,
u skildel si ifran varst'n i mjölkki.

Skjvust var löpännä (y. ti' ga mjölkki
ti' ga i kop ti usst) skjv, i ställ för vinstar,
så att untännä i mjölkki skildel si ifran var-
st'n y. usstvarst'n.

Spaikust hieväktäs bad av vinstarust u
skjvust. Ustin färmdäs äi a färmmä
av träi sum haitäd unströmäl - se andra
sidan - .

1) kimbār af. bredlä sum skomlän stopa när usst in
fårondläs i i skomlän (2. t. ex. p.)

Uststomlön var omkring a halvän lanyar,
 me omkring träi u än halv lums ($3\frac{1}{2}$) halug
 säidlar u gavlar. När ust'n had gat ihop
 knöivöäis of knäbbvöäis i gröitku, så hos'n ör
 me a gröitkaid — sum jär störr än a
 säepkaid — u läggdäs i järnu of i uststom
 lön, u tryktäs i kop där så mik sum möjligt
 me bad hämmar u ~~xx~~ gröitkaidi, hi' däs att
 uststomlön blai fullar. Lät salt u kum
 män u kanflät anäis — ja minnäs de int
 ritkut um anäis var me — . När ust'n had
 fat stab i stomlön en dag of så där um-
 bring, sätt'n halldäd i kop u all varspyl
 had rinn ör'n, sum varnt pa kimbän, sum
 stoml'n sto pa, hos'n ör, u um än da vid
 ha stäikunt av än, så sättäd'n äi än varmmar
 ungn, u lättäd'n sta där till's'n blai bräu-
 nar äut pa, u da var stäikunt'n i färder,

Landsm. Upps. 2718
 Landsmålsarkivet Uppsala 2718
 Jakob Karlsson. 1930. LAU
 GOTL.
 J. Karlsson. 1930. LAU

mån, kan förberdas u sum täidäst me
go smak, änt'n skakäs.

Ja mins sum sävk u ungdom, sum än var
närvar'ndä i blant när kvinjäleki gärrud
ust of ystädälä, sum de haitädälä, da bräukäid
di ta än knöel ust i nävån u kröest i hop,
sum än häll u gi us, u de haitäd"ustnävä"!

Ustvanst'n haitar "glägg" u de fik än drikk sä
mik sum än had lusst, u de var ingän drik
ti' föraktä, i ryomarhait um int ust'n had vik-
ket gat i hop bäi knöelväis, så att gläggän
var läit hjäkar av tummar of glittrur ust.

Dän tummästakä gläggän fik sväini of kallrar,
mån dän hjäkässvä, sum var bäi huttän
äster i gröitva, of ikärü, sum ^{än} var äi, ligang
nädäs ti' fällk, u säeptäs me skaid, of u
driktäs ör driktäep me bröi of kakä hier.

Ust'n skärdäs i skäivör, int sä symalitt

kunnä, omkringän kallv) tum tjäkä, tvärros av,
 av ust'n, u jibäcläs till bröi ef. u kakä u lim-
 på. För i gamblä bäid'n bigangmäclärs ust
 u kakä till autköndlag i sletkalgilldar, u ti-
 sämningar i häusabningar u i Bryllaup
 u bigräväsär, u dän 14'nda Mars Jant Gar-
 tru, när autdagomälbäid'n gymbäs pa ladin-
 gar, var de vanligt, att de sked var ust ~~u~~
 u kakä till aut'ndlag, sum kaitad Jant Gar-
 trusust'n.

Ja för min dail u flair me mi, tykt bättar
 um skyrust än um vinstarust, fastn
 vinstarust'n sked var fäinavä u bättar,
 för'n var tillvärkän pa bärst säit mjölk,
 män han var bäinavä än skyrustn - kanik
 u därförä, att'n tänktä pa vinstan u ef.
 kalvmagän -

Av Kamjölki tillväktäs för, u ämme ust-

mjölk u kalvdans ef. kalvunt.

Usstmjölk tillvaidläs ja de väirä, att'n har ann
vanli säit mjölk, sum äv kokar upp, u där äi
hälläs ramjolk, u när de far kok i hop, så
bläiv de äist i mjölki, män int så mikä, att
mjölki bläiv vassu ef. gläggu, för da bläiv
int usstmjölki sum a ikall varä u go.

När kvénfällki kan träffpa u kok go usstmjölk,
säbba int bläiv för gläggu ef. vassu, så jär
de äubmärktar goar mat, u jeltäs ef. säupäs
me bröi ef. kakä till, bad varmt u kallt.

De jär int bra ti päust ja usstmjölki
um a jär för varm när in säupar na, för
da far koi sar spinar, sum ha jör mjölki
av. Kalvdans ef. kalvunt tillvärkäs av
ramjölki, i bet päudingsfärrmår, sum far
sta äi än ungn sum jär varmt, ti där
de bläiv a hjäk stalu mansä av, sum halldar

i kop sum pammkaka, u smakar äutmärkt
gubb, män va de jär för tuesattar u kryd-
där äi, de har ja int ärning pa.

De rebar sum tiorvärkäs av mjölk me tior-
sats av öl ef drikä, jär ölurst, ölsäupä u
driksäupä. Ölsäupä u driksäupä jär de
täu särftar av: slet öl- ef. drik-säupä, u
glutru ef. somagali öl- ef. driksäupä.

Ölurst tiorvärkäs pa de väisä: att'n värr-
ef. kokar haimbryggt öl, ^u källar säit ef u säur
mjölk där äi, sätt de bläir urst av mjölki
i störr ef. mindlar klungar. De säupäs ef.
drikäs så varmt sum än kan fa ner de i
magän, sätt'n int brännat^{si} si, när'n har
smäua u jär förköildlar, u ättar där saus'n
(= drykän) läggar si äi a varmt säng, u byllar
väl pa ^{si} sätt swait'n kummar hi' flod av en,
u när'n da har fat swaitnäsa^{ut} ef. swaitnäsa^{av},

da jär snäuu ef. förköelningi boti. Brämruäin
 äi seppokt varom mjölk bigangnäs u för
 som yaukä, män, de smakar äilakt, u skall
 goar mag till, um de skall bläi där, u int kern
 upp i gärm. Ölsäupä kokäs ^{na} haimbryggt öl
 u säit mjölk i kop, me läit sikmjäl i mjöl-
 ki, bi' raidar säupu me, u pa sam väisä, ko-
 käs driksäupu pa svagdrikä; i ölsäupu u driks-
 säupu bräukan läg kakbitar ef. bröibitar äi,
 u jär a förs) säur, sä läggan säkar ef. hållar
 säivar äi na. De säupär kalläs för slet öl-
 säupä; u för slet driksäupä. Ölsäupä fik di
 aubut för pa trid-dagäns bryllaupi, u kall-
 cläs da, för av-väisningvälling.

Glutru, ef. smagali ölsäupä u driksäupä,
 nythäs de säur mjölk i ölä, ef. i svag- ef. sval-
 drikä, sätt säupu bläir smaglutru av de säur
 mjölki, sum än raidar av na me, me läit

siktmyöl i myätki. Jär säupu för säur, så blandas de säitsakar äi, säkar ef. säivapp, sum ann vanli slet älsäupä u driksäupä.

"Kärngräddé" (?) — de jär väl de sam sum tjäkar grädä sum än kärnar smöiv^{av}, int an ja kan fösta. Dän bräukäd'n för braid pa bröi ef. kakä, sum häitäd "grädsomiskä" ef. grädsomöbröi, i stätt för smöiv. Bad tunnaru tjäkar u säitar u säurär^{gräddä}, mythäs ti häll i kaffi, u häitar kaffigräddä. Jär kaffigräd'n tjäkar ef u säurar, så hälläs kan i kaffikäppän fyst för'n hällar kaffiä äi käppän.

Uisst finnäs de nägän ret, ef. nägelags bakvärk, tjuvärkä av äx gräddä, smöiv u säkar, män de jär sän bakvärk, sum kvinfallki har ärming ef. räidä pa, sätt de kan ja int upplöis um va de häibar. Eijmjölk (= färmyölk, cläit) har int bigangnäs ti mänskfoida. —

III. Mjölakens förvaring; gräddbildningen.

De nöjesäitnā mjälki förwardās haimā
 bāi gard'n, för i träibunkar, sum mjälki
 säibolās äi ör mjälkspannā, u sum u för var
 av bräi. På vintan när de var kallt, så sto för
 mjälkbunkar pa a hyllā undar lufftā i var-
 dās-stāau, framför dān stāur ypnā spāis'n,
 u hyllu kalldās för mjälkhyllē. Ua bräukād
 för de mäntā sta full av mjälkbunkar, allt
 ättar, sum än had mair af mindar mjölk ef.
 mang kor, sum mjälkādā. På sumrar när
 de var varmt, så had'n fö: de mäntā mjälk-
 bunkar pa a svalt ställe, så sum äi än källa-
 rä, ef. äi a armu aparbu mjälkbod me hyllār,
 sum mjälkbunkar sto pa, sum kaitād mjälk-
 bodi. Där sum mjälki förwardās, kalldādās
 så mik sum möiglitt fräskar lufft, u var de
 unkän lufft, sum äi än dail kältrar, så blai

mjölkki munki ef unki, u gräd'n munkän, u
 smöivä munkä, ef. de blai dälitt albikop; män,
 för äi dän gambelä täid'n, sum di hael gubt
 um brämväen, var de int så nog me smakän
 u lukti. Mjölkbunkar var umkring, så väidlä,
 sum ~~ar~~ vaktenspram i buttnän, u runtä, me
 kärt stavar, umkring 5 tum hangä, u me fäin-
 skalnä hässelbändlar kring. Di skud för de
 mästä, vankäs ef. bräthäs i varmt vatt'n
 för var gang di töimoläs, ef. blai tomä, u
 härkäs sinä. För'n 50 E ar sinä, så käm
 mjölkbunkar av träi bärt, ef. blai bärtläg-
 clä, u de blai mjölkfat av lairgas ef. stain-
 kär, sum di haibar; än dail i sam färrom
 sum träibunkar, u än dail, sum vanliä säup-
 fat. Di var letarä ti' haeld rainä än träi-
 bunkar, u käm i bräuk fort ti' ha mjölk äi.
 Män nä förtäid'n, jär för de mästä lair-

käri of stänkäri bärtä me, u di jär för de
 mäst av prästlään, u andra emaljerädä fat
 u bunkar u kär. Taldrikar of tallärrkar u
 fat u bunkar m. m. häitar me ätt gemensamt
 namn kär u käri — ja skall vasck käri
 (= diiskä) — Kärvä sum di mjölkpæl äi häitäd
 of häitar, mjölksparn, u di var för av träi
 me grip äi sum vanliä vattisparn, me tunn
 stavar äi, u let u fäintgärrolä, män di
 gik u all värdsis väg i fylg me träibunkar,
 u de blai mjölksparn av bläckplät me buk
 pa, sum ämme jär de vanliä.

För när di säiläd mjölki, had di a häitt
 änkält räidskap, sum häitäd "säildok".

Säildokän virktäs of u sämläs me stiknälar
 sum vanliä stiksäum, av bläikt vitt läin-
 gan; u när di säiläd mjölki ör mjölksparn
 i mjölkbunkar, så häitäd di säildokän

med mjälksparbräd'n, så att mjälki rimmädi
 ginum säildokän i mjälkbunkar. Säildokän
 vanskädäs i raintvatt'n för varvt mål mjölk
 sum säildäs - för de häitar mörqmäl u kräll-
 mål, u mörqmjälk u krällmjölk (= mjäl-
 ki sum mjälkäs um mörqnar, u där sum
 mjälkäs um krällolar) u säildokän färk-
 täs millum varvt mål, så att han vor förrar
 när'n skud bigangnäs. När så kün
 säildokän bärt, u de blai andrä inretnin-
 gar me säilningi, så att nä jär säilar av bläk-
 plät, me inretningar me ullakspiltar - of-
 va f- n de häitar - sum mjälki säiläs of-
 vinnar i ginum.

För, för'n separatorar kün i bräuk, u mjälki
 säildäs i bunkar u fat, så fik ha sta på mjölk-
 hyllar hi' däs att de blai gräd på na, så väid
 ha int bigangnädäs säit of agrädli. När ha

had fat stat i bunkar u fat, för de mästa ti
 släs att mjölki had blitt bjäk ef. rbyr, sått
 all gräd had flaut upp, u var upp-på fra
 rbyr'n; så gräddläs ha av me a apant
 rborlag skaid — störr än a vanli säupskaid —
 av träi, sum haitäd gräddskaidi; u haitäd
 ti grädar mjölki. Gräd'n hästäs me de
 samä äi a störr stänkräukä, sum haitäd
 "grädelkräuke". När mjölki ef rbyr'n var av-
 grädel'n (mjölki, avgräddi) så hälloläs ha ör bun-
 kar ef. fati, äi a span, um ha skud bigangnäs
 ti präki, ^{fik var} mäntä bunkän ef. fatä, um fäuk skud
 förtör de, u all fik säupä äx, sum var väi
 borä me vanäin träiskaid ör rbyrfatä ef.
 rbyrbunkän, ef. um mjölki var tunn: mjälkfata
 ef. mjälkbunkän. — um int en rbyrbunkä var
 tillväkblitt äi a störr härsattel, så gik de ät
 flair i blant me rygbräi till.

För i min bandorn u ungdomstäid, så var de int vanligt säsum nä, ätt'n drikädel mjölk bäi mälsäidlar, för de ansags för oräiklitt, äut'n mjölki säupbäs me ikaid, um a var kunn of. Gjak; äut'n när'n var go värm me mjälkningspäikär, ätt'n fik drik näimjölki u säili mjölk ör mjölkspannä.

Träislagä sum träimjölkspanni u träimjölkbun-
kar var av, sum kärmarvar förfär^{dada}, var för
de mästä av grönä, ättminst'n stavar till mjölk-
spanni, för de skud var letä, män buttnar var
nuk för de mästä av fyvä; u bändlar var
~~kär~~ häst~~ä~~ bändlar u spanngripi av äspä.

Ja kan talum: ätt för'n 30ti 40ti ar seinä, så had'n
int näg inkämstar jär at iss traktar av koner
u me mjölki, äut'n böv för äigän dail ~~ni~~ mat-
väg i häusäidlä, äindäst ätt'n kund fa säl
smöivä i handlälsbodlar of. fa de ti. Böiv, när'n

vaist in dait, så att järn mjölk, var de ingän
 sum hitalt någ förä, män, de var mang gattia
 arbetskalas, sum slagspämningän var lät in förä,
 u sum int had vad bi föid någu ke, u int
 had vad hållar bi kaup mjölk. De arbetskalas
 källing^{ar} gik föi de män kring i sokni i bondstauer
 me mjölkspammä pa armän, u had um mjölk,
 bi si u säin banengar. I blant kund de nek
 träffhet, att di fik att di fik lät ogrädi mjölk
 ef. söit mjölk pa någätt ställä, män för de
 mäntä, så fik di int an gräddebagi mjölk ef.
 bläsäur mjölk ef. u säi skyr, u sum di int var
 mik bilätmä me; u sum än dait av dum gik ör
 stäua u äi stäua um dagar me skvalldar u byngn,
 så sum: att pa de u de ställä, fik di int ann
 säur mjölk u skyr u. s. väslarä. Tandär mjölk-
 källingar u skvalldäkällingar, var int mik väl-
 kunnä pa än dait ställar av bondkällingar,

u di sag at dum me skair augu, u sägde dum
 nai, när di had um mjölk sum täidäst; män, di
 had mang ställar bi ga hie i sakri, u dagän var
 tillgivän, u di kund prat bra, när de da träff-
 till att di fik smöiv upp me mlädrä me kaffe
 pa säin ställar, så väid di int bränd slapsu
 pa för varmt kaffe! Ja, så att ti släut förrin
 di gav si i väg haim, så had di a spamm mjölk
 mäsi haim, u sum täidäst näglä kabellar.

Pa de väisä gik de hie förr ti skaff si mjölk
 änt in ti föid kor, män dän täid'n u sid'n.
 so släut me de samä, sum mäjaröie kām i
 gang, så att de fik ingän nägän "mjölkbar"
 sum mjölkbiggkällingar bräukt sägä: er skud
 väl allderi been avmistä än mjölkbar hie mi i
 dag — äntnatt hitalä. Män de bykäs nä att
 mjölkförsälningi u smöivä har hin sin köid-
 punkt, u de laumar si int längar, sum mik ammä.

IV. Beredningän av smör.

Ja vait int någ an namn, än alt smöir haitar smöir, män, um smöir blöir löggt si, ef. braidä pa bröi ef. kakä, så haitar de nå fötfäid n smör-
gäs män för de mäntä, pa Gätllän^{sku} ämmu av de gamblä, för smörbröi, så sum: bröismörbröi (um smöir jär braidä, pa rygbröi) u kaksmörbröi (um smöir jär braidä pa kakä).

För i gamblä taid'n, för mäin dagar, så talt de gamblä um, alt di had gaitsmöir, sum di tillvärrkäd av gräddlä, sum di fik av gaitmjölki, u de herud da int bläi någ ann namn pa, än gaitsmöir; u de sum di tillvärrkäd av gräd'n av konjällki, kosmöir.

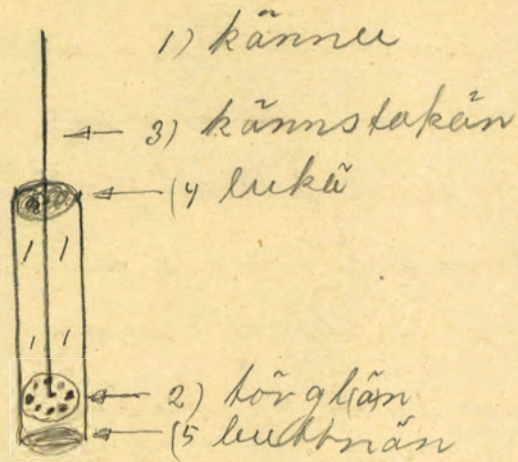
De itar i listu "Pärna" — de ärdlä läbar för mi, sum um de int bitöidar gjälv vaidskapä, sum smöivä tillvärrkäs äi, änt n gjälv arrhetä, för in far häir sum taidäst av a kvinfallki, sum

Landsmålsarkivet Uppsala 2718
Jakob Karlsson. 1930. LAU
GOTL.

Landsm., Upps. 2718
J. Karlsson. 1930. LAU

balat hänskt: ja skull kärna; män ja har ingen kärna, kärnan är sönder u. s. v.

Kärna häitar jär i Lau kärme u kärnä, män äi än dail soknar jär omkring kinnu u kinnä, u arbeta häitar kärnä, u äi än dail soknar kinnä. De gamla kärmar sum ämme finns på'n dail ställar, jär gärd av stavar, u kan kalläs för "stavkärmar" u stätkärmar", sum de star i lista — mä int va ja vait, ärdi finns i Gästlänsku —. Tjälv kärä (= kärlet) häitar kärnä u kärme, sum grädd'n stas äi, när'n skull kärnä. De sum än haldar äi när kärmar, häitar "kärnstakän" (= kärnstavän) u på nedlöst änd'n av kärnstakän, sum jär ner i grädd'n i kärme, när drägar stakän upp u ner, häitar "Törgläyn" (säi dam säidlu) Törgl'n var av am träi än kärme u stakän, u var säkert fasthäil'n i kärnstakän, u träiä sum Törgl'n var av, var

Um ja had kent ritäet a källing, sum ibor u kämmar
 me kärke millum knäi, u drägar i kämmstakän
 upp u ner, u bakändn gumpar upp u ner me de samä,
 sä skud de kunn bi säi lusstutäet. —

för de mänt ^{av} aikä. Thuli i törgläjn skud gräel n
ga i gineum, när'n skäitäd skakän ner, u skud
ga i gineum, när'n drog upp än. Stm dail av
de gamblä kämär, var törgl'n gürdar sum a
kärns, sum de star i linbu, män för de mäntä,
så var'n sum a rumt jael me hul äi.

Undar arbetä ef. kämringi när gräd'n var
hjäkar, u de var väl gräd i kärnu, så fik nä-
gän kalledpa kärnu, sätt ka int flaug ef. gik upp
från gältvä, när'n drog kärnstakän upp, u de
har ja varit me um mang ganger, när ja var
sörvk. När de gamblä halkkämär blai förkast-
nä, så nyttäs de andrä kämär nä, sum väiväs,
u sum jar letarä arbetä hi' fa smöivä ör gräd'n
än de gamblä säbtä. Tiu fa smöiv, när'n had
läit grädä, u int vid skvallp me gräd'tar'n
— sum kringälcki bräukt sägtä — i kärnu, så
visspäel di än, hi' däns di fik smöiv, sum di

had'n äi a fat ef. a präukä.

Um de träffthill att kämningi mistlyktäs, så var de förr i gamblä taid'n, någu äilak kätling ef. gubba, sum had skulleli, ef. de had keun något ont augä yvar mjälki ef. gräd'n, ef. had förgärrt de, sätt de int blai smöir. Män da var de ti' säik rad u bot för de ar någu klok bot-kätling, sum just int var så ont um förr.

Män där, sum ja jär uppfäidar, u jär bäi us u, undarsäikbäs gräd'n, förr'n gysmt kämä me gradshuk (= kännometar) så att han skud var viss gradar varmar, u de ilo för de müssbä alleri slint (= fait) ik de blai smöir.

När gräd'n blai tunnare i kämme, sätt han kām ti "glebrä" si (= sona smöirkäulär äi än) da så var de int langt till att de blai smöir, u gik i hop ti stor klunnsar, u da var smöirä i ärning ti' ta ör kämme.

Smöira u kämmjölki bräskäl di slaör
 ef. hälför kämmu i fyllgä äi a stort fat ef. äi
 a an kär, sum kämmjölki u smöira had väum,
 u sin to di smöira ör kämmjölki, u lägd äi
 a arm fat, me smöirskaidi, sum nyttäsläs de
 samä, sum grädskaidi. När smöira var
 örtagä ör kämmjölki i smöirfatä, så hällä
 di kallt fräsktvattna, u lättäd de ligg äi
 de a stund. För så had di int smöirsallt ef.
 jäint sallt sum nä, ättr de brod di vanlitt
 gräfft koksallt hilt smöirsallt me salltstainin,
 för de mänt pa borä, sum än ärmu kan fa
 säi fördjupning ättar i bordskäerär pa gamb-
 lä bord, sum di har brot sallt, u sinapp u
 mair därhilt, sum skeud hi matlagningi.
 När salltä var broä, så hälläd di vattnä ar
 smöira, u läggäd sallt äi de, u blandäd de
 i kop me smöira, me de samu sum di knädläd

de me smöivskaidi. Talt laggaläs äi allt
ätter smak u tykã undar knädmingi.

När di had fat bland saltã bra i hop me
smöivã, u knäd de så lãngã, så att kãmmjãlki
u vattnã had kum ör de, da var de i ärnin;,
u had'n da sum sãrk varrt löisler u jãlpt-
lie me kãrmingi u hald pa kãrme, så fik
ãn kãrsmöivbrõi ef. fãrrikt näikãrn smöiv
pa a bröiskãivã ef. kãskãivã.

Kãrmjãlki bigangnãdlãs ti drik ef. säupã um
ha int var förr) bãisk ef. säuer, u um ha sä var
så fik svãeni ef. grãisar na.

När smöivã var i ärnin, så fãrmdãs de i
blant kil'n tãpp (smöivtãpp.) äi a fat ef. tall
drik, me a kãrrs i kuppãn, sum gãrnlãs me
smöivskaidi, u fik ita dãr ti' dãr att smöiv-
lãkãn, sum blai ar saltã, sum var äi de när
de smãlltãclã, ^{had rãnnãr} u när de had fat lãkãs ar, (= smöivlãkã)

u de skud, transpärkerās bi' Böin ef bi' kaup-
männar u sälās, sei laggdās de ner i u smöiv-
byttā, sum var gärrd av trāi me lek pa, sum
sat säkatt pa me särskilled anärningar.

Smöivbyttār var laggnāt me stavar u bämm-
dar pa, närpa makän till, ef. sum a drikkane,
höm läib legar, u läik väidlä upp u nerā.

När'n var bäi strand u äut pa sjöän ef.
u annas äut i arbetā u had mat u smöiv-
mäsi, så had'n smöivā äi än mindlar ask,
sum haitād smöivaskän, Han var int
rumbar äut'n ovalar ef. avlangar, u var hai-
lar av trāi. Han var gärrdar av lunnst
äskā, sum var så tumt u mjaukt, sätt de
kund bäigās kring buktän, sum var av an
kräistag. Bänd'n ef dän lunn askän ^{bänd'n} sättā-
dās i hop, ef. bindādās i hop, me fäin ra
mjaukt röitar, ef. me klouän fäinar rätting.

Lukä var u än tunnar bänd kring, sum
 pa askän, u ar sam träslag. Lukä var gärrt
 sä: att bänd n gik äut pa ~~bändin~~ pa askbänd n,
 u sat så spärmt, sätt de int falet ar. Jändär
 asskar var a hämslöedsarrbetä förr, u sum
 hievräktäs ator u soma ar askkonakrar, u
 sum gik kring mäd dum äi än pus pa ryg-
 gän u säleclä i stäuar. De soma häitäd smöir-
 ankar, u daim sum var störrä, finkankar
 u kybaskar. Förr så var de alltut vanlitt, att
 när'n skud äut i arrbetä ifran häimä, sätt
 de var för langt bi ga häim u fa mat, så
 had'n mat'n äi än pusä, sum häitäd mat-
 pus'n, u däräi lag bräistumpän u kakstum-
 pän, finkasskän me fink äi, kybasskän me
 kyb äi, u smöirasskän me smöir äi, u sä
 clär hie drikbyttä. Matpus'n u drikbyttä
 binclädäs i hap, sätt'n hund bjär de pa

akoli, u had'n da a bläkspann i daen nävån
me mjölk äi, så varⁿ bärrgån i mabvåg ti
gär a dagsvärnk um dagån.

Bäi haugtäidliä tillfällar, så sum i bryt-
saur u kallas, så var smöertäppar pa kal-
lasbordi, sum sto pa smöertalldrikar, äutsir-
nä u kräusnä, me smöirspaslar me rippår
äi, män me kärro i kuppån allhut, u så me
kryddår av pärnsiltjähladar.

Smöir bigangnäs mik mair till matlag-
ning nä fö'täid'n än förr, så sum ti bakning
u stäikning. Så sum t. ex. p. strämning stäik-
täs allhut förr pa gtvöslar pa'n rist, u
sum gik äi fäckt, sum fätt äi är gammäl
sko, sum de haibar, män, nä fö'täid, stäikäs
strämningån i smöir af flänkfätt i pammår
pa bisparningospäisar, u pa sam väisä jär
de me kärskån; förr så koktäs u stäiktäs hon,

män nå skall tåskstjännbar stakäs i smöir
 af flänkfätt; annas för de mänbä, så stängar
 di int hi jebä, män för så gik de ann hi
 stak dum på'n rist på glöidar, så att sällin
 far'n nå smek ristitakän strämning
 af tåk. ja - så att smöir nå i allmänhet
 bigangnäs mik maier än för, för för, så
 var de int tait än fik säi smöir på bore
 till måltäidar, män nå förtäid'n, jär de när-
 på vanligt, män, sällin jär de någän,
 sum tillvärkar smöir haimä, äut'n än
 bigangnar maijaräismöir; män ja u flair
 me mi, tykar bättar um haingärt smöir
 än um maijaräismöir, för maijaräismöirä
 jär fö' läit salt; män nå tillvärkar di
 aparrhet saltarä smöir jär på maijaräia på
 När, till claim sum sälar mjölk där u kaupar
 smöir där. De jär sätt i plikt på nå, för all

Landsmålsarkivet Uppsala 2718
 Jakob Karlsson. 1930. LAU

GOTL.

Frgl. 1

Landsm. Upps. 2718
 J. Karlsson. 1930. LAU

sum sälar mjölk där, ti kaup margarin, för
 margarin in haldar pa ti yvaflyglä smöira,
 u de jär flair maijaräi jär pa Götland, sum
 har gat inn pa de samä, u än dail haldar
 pa me de ti kum ättar. Fran de jättä, att
 smöira att smöira kumar upp bi högar
 präis sä bitöus de. — ja — nä far de van
 bra mek präsi um smöira, u nä far ja ti
 läs i listu, um de jär maier ti balu nu där
 i fran. — Rappittlä V. um beredningi ar
 ust, har ja för de mäntä biskriv för undar
 Rappittlä II. Ust sum kilväktäs ar ramjolk,
 u sum för de mäntä de vantitt haitäd ustmjölk;
 um int ust in färmed si hie haldbarar ust;
 män, sä balar okvinjälki um: att de kurel
 träffhile i hlant, att mjölki kumel hild si
 hie vassäl of glägg, me stor ustklumpar i
 gläggär, u da var de ofjämlitt sum ustmjölk.

Da gärd di pa de väisä: att di to ustklumpar
 ör gläggän, u läggl elän äi än vaimar väitar
 dok ef tapp, u hindäl i hop dokän um ust'n
 sä spännt sum möglitt, sin sä läggl di de i
 präns me nög tungt upp pa, sätt gläggän pränskäs
 ör i ginum elakän, u ust'n blai i hoppräns'n sätt
 'n haldäl i hop, ungefärliän likt a bröi, af
 alt ättar, sum de var meir ef mindlar ust.
 Han skärdäs i skäivär u jätädäs hie bröi
 ef kaka, för de mänt färskar, u han haitäl
 ranyölksest. De vanliä särvtars ust sum hie-
 väkäs förr innum sakni, sum ja kämmartie,
 jär: vinstarust, skyrust u stakust u sum
 jär umhelt förr. Kämmjälksest kännar ja
 börr hie namnä, sä att förmodliän här di
 hievärk ust ar kämmjälk förr u.

De jär mik trotitt, att di hievärkäl ust förr
 jär ar gaitmjälk, för de hait ar ämme pa skämt

äi a gammält ordspråk, när'n bläir frägän, va än vill ha för mat? Smöir u bröi u än gaitusst.

Är säit orskummi mjölk tillväcktäs de vinstbarust, u ar säit ogräddele mjölk, sum di blandäd säur gräddele ef. argräddele mjölk, äi u skyn, skyrust. Staikust tillväcktäs ar ar vinstbarust u skyrust, u kan fik stu äi än ungin i värmän hi däsin blai bräunar äutpa.]

Staikust'n kund livaräs ef. gäimäs längar än däin sum int var staikbar, u för de mäntä, sä kuld'n int gäimäs längä, för de blaiän myglur u dälin, sä att han jätädäs upp för de mäntä när'n var färstkar. —

Nest Rappittäl, sum handlar um "lesmöir" har int ja ef. någän ar häuspällki ainskänt namnä, sätt de onatt int ha vart i bräuk jär — män hjärsmöir kämmer vör hie namnä att minsta! —

Fie i Lau den 4 Juli 1930. Jakob Karlsson.